

УДК 338.439.01:338.439.52-021.4](477)

JEL Classification: Q13; L14; Q18

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201911006>

О.М. БОРОДИНА, доктор економічних наук,
член-кореспондент НАН України

І.В. ПРОКОПА, доктор економічних наук,
член-кореспондент НААН

С.В. КИРИЗЮК, О.В. РИКОВСЬКА, кандидати економічних наук

Солідарне сільське господарство як нова модель соціальної взаємодії між виробником і споживачем*

Мета статті - обґрунтувати сутність солідарного сільського господарства (ССГ) як сучасної концепції ефективного співробітництва сільськогосподарських виробників та груп споживачів для формування продовольчих систем локального рівня, заснованих на виробництві високоякісної продукції безпечним способом, дослідити вітчизняний досвід локальних ініціатив прямих поставок продовольчої продукції від виробника до споживача та розробити пропозиції щодо запровадження моделей ССГ в Україні.

Методика дослідження. Методологічну базу розроблення проблеми становлять наукові напрацювання зарубіжних і вітчизняних вчених, що досліджують можливості удосконалення взаємовідносин між виробниками і споживачами для розподілу зобов'язань і відповідальності у процесі виробництва та постачання безпечного продовольства. Прикладні аспекти ґрунтуються на систематизації досвіду інших країн щодо формування моделей ССГ з метою розробки заходів для запровадження нових соціальних взаємовідносин та комунікацій у коротких агропродовольчих ланцюгах в Україні. У дослідженні використано методи: узагальнення та абстрагування (для виявлення основних і відсторонення від несуттєвих властивостей ССГ), аналізу та синтезу (для дослідження сутності ССГ, його переваг та обмежень), абстрактно-логічний (для узагальнення висновків та формулювання пропозицій).

Результати дослідження. Розроблено науково-прикладні засади запровадження моделі ССГ у вітчизняних умовах на основі прямих взаємозв'язків між виробниками та споживачами продовольства, що ґрунтуються на адекватному розподілі відповідальності, ризиків та вигод між ними. Охарактеризовано переваги розвитку ССГ для різних суб'єктів відносин у сфері локального агропостачання, зокрема вигоди для споживачів, виробників і місцевої економіки. Аналіз сучасної вітчизняної практики встановлення прямих взаємозв'язків між виробниками та споживачами дозволяє констатувати, що співпраця у виробництві та постачанні продовольчої продукції відбувається поки що у найпростіших формах родинної та товариської взаємодопомоги, регулярного продажу селянами певних видів продукції постійним клієнтам. Запропоновано комплекс заходів з поглиблення соціальної взаємодії та комунікації у продовольчому забезпеченні для поширення практики ведення ССГ в Україні.

Елементи наукової новизни. Адаптовано теоретичні положення ССГ як новітньої концепції налагодження прямих зв'язків між виробниками і споживачами продовольства на основі розподілу вигод, відповідальності та ризиків між ними для використання у вітчизняній практиці; обґрунтовано доцільність поширення моделі ССГ в Україні, яка сприятиме підвищенню якості життя населення.

Практична значущість. Розроблено заходи й обґрунтовано поетапні кроки державної політики для запровадження та поширення моделі ССГ в Україні. Рис.: 1. Бібліогр.: 19.

Ключові слова: солідарне сільське господарство (ССГ); взаємовідносини; виробники; групи споживачів; короткі ланцюги постачання; якісне продовольство.

Бородіна Олена Миколаївна - доктор економічних наук, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу економіки і політики аграрних перетворень, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: olena.borodina@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9937-5907>

*Публікацію підготовлено в рамках виконання наукового проекту: «Соціальна взаємодія та комунікація у продовольчому забезпеченні для формування нової якості життя» за цільовою програмою наукових досліджень НАН України «Становлення нової якості життя» та розпорядження Президії НАН України від 23.05.2019 р. №317 (№ держ. реєстрації 0119U001717).

© О.М. Бородіна, І.В. Прокопа,
С.В. Киризюк, О.В. Риковська, 2019

Прокопа Ігор Васильович – доктор економічних наук, член-кореспондент НААН, головний співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: iprokopa@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3681-2655>

Кирилюк Сергій Вікторович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: kyryzyuk.ief@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7955-1272>

Риковська Оксана Володимирівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: oksana.rykovska@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2723-8313>

Постановка проблеми. За останні два десятиліття в Україні надзвичайно загострилася проблема здорового харчування, що суттєво погіршує якість життя населення. МОЗ України повідомляє, що $\frac{2}{3}$ усіх хвороб українців пов'язані з неправильним харчуванням [5]. Це зумовлено недотриманням норм споживання важливих видів продуктів харчування (молочних, риби, м'яса, фруктів), збільшенням частки споживання оброблених харчових продуктів, скороченням споживання овочів і фруктів, зниженням вмісту мікро- та макроелементів у раціоні дітей (кальцій, залізо, вітаміни А і Д) та ін.

У світі проблема здорового харчування актуалізувалася ще раніше, що зумовлюється принаймні двома обставинами. З одного боку, внаслідок нестачі необхідної кількості продовольства: за оцінками ФАО понад 800 млн осіб хронічно недоїдають або страждають від голоду. З іншого, у розвинутих країнах гостро стоїть проблема ожиріння, в тому числі серед дітей. Останні наукові розробки доводять, що поліпшення якості харчування населення знаходиться у площині сприяння споживанню живої (здорової) їжі – мінімізації споживання оброблених продуктів та включення в раціон більше свіжих овочів і фруктів. Виробництво і постачання такої продукції вибагливіше до спеціальних умов зберігання, транспортування та реалізації, що ускладнює можливості її продажу через традиційні канали (великі торговельні мережі) і, відповідно, актуалізує розвиток коротких ланцюгів поставок продуктів харчування. Вони формуються особливо активно в останні десятиліття на основі прямих поставок (фермерські базари, ярмарки), а також через групи спільних закупівель, інтернет-платформи для прямих продажів тощо.

Поглиблення взаємодії та партнерства між виробником і споживачем у розвинутих

країнах світу у сфері безпечного виробництва та споживання продовольчої продукції сприяло формуванню нової продовольчої системи, здатної забезпечити її ефективне функціонування на основі підходу, що ґрунтується на активізації дій (Active), залученні спільнот (Community) та впровадженні принципу солідарності (Solidarity), який відомий як модель Community Supported Agriculture (CSA). Дослівно термін CSA може бути перекладено як «підтримуване спільнотою сільське господарство».

Актуальність досліджень у цій сфері наукових знань у вітчизняних умовах підвищується з огляду на встановлення в Україні представниками великих агрокорпорацій контролю за розвитком продовольчої системи та використання її задля збільшення власних прибутків. CSA, у свою чергу, стимулює економічну децентралізацію, передачу повноважень із реалізації контролюючих функцій за виробництвом і споживанням якісного й безпечного продовольства локальним громадам з метою забезпечення соціального добробуту громадян, захисту навколишнього природного середовища, підвищення якості життя населення країни. Це має значення наразі й у контексті посилення інтересу українців до здорового способу життя й харчування: 70% населення наголошують, що «...особисте здоров'я та турбота про нього стає все більш важливим купівельним фактором» [4], а 73% – готові платити більше за натуральний продукт [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні положення CSA досить ґрунтовно досліджено в іноземній літературі [11, 13, 15]. На пострадянському просторі CSA лише набуває популярності як предмет наукових досліджень. У зв'язку з цим існує певна неузгодженість як у термінології, так і щодо основних поло-

жень CSA. Зокрема, в українському науковому середовищі використовуються різні дефініції: власне англomовний термін CSA [6], солідарне сільське господарство [9], солідарне землеробство [1]. При цьому CSA, як правило, не виступає основним предметом дослідження, що зумовлює певну обмеженість наявних публікацій. У зв'язку з цим постає необхідність у розвитку вітчизняних досліджень, де було б комплексно висвітлено сутність, основні положення та вигоди для учасників CSA, вітчизняний досвід у формуванні моделей прямого постачання високоякісної продукції безпечним способом, основні заходи та кроки для поширення ССГ в Україні.

Мета статті - обґрунтувати сутність солідарного сільського господарства (ССГ) як сучасної концепції ефективного співробітництва сільськогосподарських виробників та груп споживачів для формування продовольчих систем локального рівня, заснованих на виробництві високоякісної продукції безпечним способом, дослідити вітчизняний досвід локальних ініціатив прямих поставок продовольчої продукції від виробника до споживача та розробити пропозиції щодо запровадження моделей ССГ в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Витоки концепції CSA беруть свій

початок в Японії, де в 60-х роках минулого століття групою жінок, які переймалися негативними наслідками використання пестицидів, збільшенням кількості переробленої та імпортованої їжі, а також втратою фермерами сільськогосподарських земель, була запропонована альтернативна модель взаємодії між виробниками та споживачами. Із 70-х років фермери та споживачі кількох європейських країн, занепокоєні через індустріалізацію національних продовольчих систем, почали вибудовувати нові взаємовідносини у сфері продовольчого забезпечення, які в подальшому трансформувались у моделі CSA. У США перша модель CSA була створена в Массачусетсі у 1984 р. Протягом останніх півтора десятиліть зростає інтерес до CSA як з боку споживачів, так і фермерів у різних країнах.

У 2004 р. рух на підтримку CSA у світі було формалізовано утворенням Міжнародної мережі CSA - URGENCI (International network for community supported agriculture), шляхом об'єднання зусиль канадських, японських та європейських національних мереж. Відтоді проведено п'ять міжнародних симпозиумів на підтримку CSA. За останні декілька років рух на підтримку CSA активно поширюється Центральною та Східною Європою (вставка).

Вставка

Успішні практики CSA у різних країнах світу

Великобританія. Станом на 2011 р. у Великобританії нараховувалося близько 80 діючих CSA та ще 80 знаходилися в процесі становлення. Ініціюють створення CSA у Великобританії як фермери, так і спільноти споживачів. Завдяки реалізації проекту «CSA for Europe» в країні було удосконалено зміст та концепцію формування CSA, а також це стимулювало процеси розвитку інтернет-мережі CSA у Великобританії.

Франція. CSA у Франції має назву AMAP (Association pour le Maintien de l'Agriculture Paysanne) - Асоціація підтримки дрібних та сімейних фермерських господарств. Перша AMAP була створена в Обані (південь Франції) у квітні 2001 р. з ініціативи декількох фермерів та групи Attac. Зазвичай у Франції в AMAP основне фермерське господарство забезпечує споживачів овочевою продукцією, а інші сусідні ферми постачають м'ясо, сир, яйця, хліб тощо. Середній розмір AMAP становить близько 70 споживачів (15-150 осіб) та 1-10 фермерських господарств. Станом на 2014 р. у Франції нараховувалося понад 1600 AMAP. За офіційною інформацією до формувань долучено понад 50 000 родин та майже 200 000 споживачів.

Німеччина. Станом на початок 2014 р. у Німеччині функціонувало понад 35 CSA. Гаслом CSA тут є «Solidarische Land-Wirtschaft: Sich die Ernte teilen», що перекладається як «Солідарне сільське господарство: поділись врожаєм». Незважаючи на те, що перша модель CSA на території Німеччини (м. Бушбергхоф) була утворена ще в 1988 р., особливої активності розвиток таких партнерств зазнав протягом 2010-2014 рр. Швидке зростання кількості CSA в Німеччині зумовило створення в 2011 р. відповідної національної мережі задля сприяння обміну інформацією та надання необхідної підтримки, а також обробки запитів ЗМІ та науково-дослідних установ. Наразі здійснюються зусилля щодо організації належного фінансового забезпечення діяльності офісу цієї мережі.

Австрія. Перше фермерське господарство на засадах CSA в Австрії відкрилося у 2011 р., а у 2013 їх було вже 9. Деякі з них використовують назву «CSA», інші - «GeLa» («Gemeinsam Landwirtschaften» - «спільне господарювання»), тоді як переважна більшість користується терміном «Solidarische Landwirtschaft» - солідарне землеробство.

Угорщина. Концепція CSA була вперше впроваджена в Угорщині у 1998 р. Асоціація свідомих споживачів (ACC) активно сприяє впровадженню ідеї створення фермерських господарств, що функціонуватимуть за підтримки локальних спільнот споживачів, з огляду на ефективний розвиток розгалуженої мережі закупівельних груп. На території Угорщини функціонування CSA тісно пов'язано з органічним землеробством: залучені до CSA господарства, як правило, сертифіковані як виробники органічної продукції або продукції без застосування хімії.

За даними європейського перепису населення (2015 р.) у 22 країнах Європи налічується від 600 тис. до 1 млн осіб, що залучені до CSA [17]. Із 2012 р. було проведено три зібрання європейських представників CSA, які у 2014 р. оголосили про необхідність розробки Декларації на підтримку CSA («Declaration of the common values and principles of the European solidarity-based production and distribution systems») [18]. У 2016 р. під час третього європейського зібрання в Чехії було прийнято текст Декларації, а також узгоджено визначення дефініції. «CSA (з англ. підтримуване спільнотою сільське господарство) – форма прямого партнерства між групою споживачів та виробник/а/ів, ризики, відповідальність та вигоди якого розподіляються між учасниками на основі довгострокових домовленостей; як правило, такі партнерства діють на локально обмеженій території та мають на меті виробництво продовольства в агроекологічний спосіб» [19].

Модель CSA тісно пов'язана з багатьма іншими відомими у світовій теорії і практиці концепціями забезпечення сталого розвитку продовольчих систем локального рівня. CSA ґрунтується на двох ключових засадах: продовольчого суверенітету та солідарної економіки [14]. Перша з них передбачає гарантування внутрішньої продовольчої безпеки (продовольчого суверенітету) на основі реалізації права на використання місцевих продуктів харчування. Друга ґрунтується на інноваційних підходах до економіки, які у новій економічній теорії характеризуються термінами «солідарна економіка», «економіка заради загального добробуту» тощо. Концептуальна рамка солідарної економіки – це дотримання обопільних зобов'язань й розподіл ризиків і вигід. У частині ведення сільського господарства в основі концепції CSA знаходиться встановлення прямого партнерства між виробниками та споживачами продовольства, що ґрунтується на розподілі вигід, відповідальності та ризиків між ними. Модель CSA пов'язана з розвитком безпечних для живої природи і людини технологій виробництва продовольства і сільськогосподарської сировини. У цьому контексті CSA використовує органічне землеробство, проте основна увага приділяється не формальним процедурам на кшталт сертифікації та маркування, а встановленню неформальних, особистісних відносин, які виступають необхідним підґрунтям для впровадження CSA.

Концепція CSA орієнтована на сприяння плідному впровадженню альтернативних продовольчих ініціатив локального рівня, а не на їх підміну у різних варіаціях.

Перші CSA, як правило, передбачали постачання рослинницької продукції, тому цей термін часто трактують як «солідарне землеробство». Проте, як показує практика, багато з наявних у світі CSA також охоплюють виробництво й постачання тваринницької продукції (яєць, молочних та м'ясних продуктів), тому таке трактування звужує згадане поняття. Значно частіше у публікаціях на пострадянському просторі вживається термін «солідарне сільське господарство», що на нашу думку, більш коректно відповідає сутності CSA з огляду на його основоположні принципи:

I. Партнерство – форма організації діяльності, яка формалізується у вигляді індивідуального контракту між споживачем та виробником і передбачає взаємне тривале зобов'язання щодо забезпечення потреб сторін у фінансових ресурсах та продуктах харчування. Такі договори (в усній чи письмовій формі) укладаються терміном на кілька місяців, сезон або рік. У них передбачаються: *зобов'язання виробника* щодо асортименту й обсягу постачання продукції (зазвичай свіжі овочі, фрукти, рідше – молочні продукти, яйця, м'ясо), терміни постачання (зазвичай щотижня); *інші зобов'язання* (відносно пакування, транспортування продукції, організації відвідування господарств споживачами з метою контролю за якістю продукції і виробничих процесів та ін.); *зобов'язання споживачів* щодо оплати продукції (як правило, фіксовані внески, що здійснюються у формі передоплати за рік, півроку, квартал чи місяць), участі у виконанні окремих робіт у господарстві, у пакуванні чи постачанні продукції і т.ін.; *спільні зобов'язання* стосовно планування виробництва, вибору місця передачі продукції (зазвичай орендованого приміщення, розташованого якнайближче до основної групи споживачів, рідше – території господарства – виробника) тощо.

II. Релокалізація економіки – CSA є частиною активного підходу до розвитку сільської економіки локального рівня. Термін «локальний» в рамках розвитку CSA не обмежується лише його географічним значенням. Ідея полягає в тому, що місцеві виробники повинні ефективно інтегруватися в економіку прилеглих територій, щоб ре-

зультати їхньої діяльності позитивно впливали на розвиток спільнот і територіальних громад, які їх підтримують. Така соціальна взаємодія зумовлює залучення нових важелів економічного розвитку, що поліпшує якість життя на локальному рівні.

III. Солідарність – діяльність CSA ґрунтується на солідарності між виробниками та спільнотами споживачів і передбачає: розподіл ризиків і переваг виробництва здорової продукції, адаптованого до сезонного ритму з дотриманням всіх правил та вимог щодо захисту навколишнього природного середовища; здійснення авансових платежів з боку споживачів на користь виробників сільськогосподарської продукції з метою забезпечення належного рівня життя фермерів та їхніх сімей в обмін на якісне харчування споживачів.

IV. Прямий зв'язок між виробником та споживачем – винятково прямий контакт і довіра, уникнення посередників та різних ієрархічних структур, що вибудовує нові комунікаційні зв'язки у продовольчому забезпеченні.

З огляду на вищезазначене вважаємо, що використання поширеного в україномовній літературі терміна «солідарне сільське господарство (ССГ)» цілком виправдано для означення Community Supported Agriculture (CSA).

На практиці визначені основоположні принципи реалізуються в моделі ССГ шляхом солідарного фінансування, виробництва та постачання агропродовольства. Споживачі стають членами ССГ, сплачуючи узгоджену суму фінансового внеску на початку вегетаційного періоду одноразово або кількома транзакціями у формі авансового платежу. У такий спосіб споживачі співфінансують виробничий процес, розділяючи з фермером всі виробничі ризики (наприклад, втрати

врожаю) й підтримуючи певний рівень доходів виробника. Крім того, це звільняє фермера від витрат часу на просування та маркетинг продукції і дозволяє концентруватися виключно на технології виробництва, його екологізації, ощадливому використанні ресурсів і продукуванні високоякісного продовольства. Загальна сума платежу від споживачів може відрізнятися залежно від тривалості сезону збору врожаю, а також від асортименту та кількості виробленої продукції.

В обмін на членський внесок споживачі регулярно (зазвичай щотижня) отримують різноманітну свіжу сільськогосподарську продукцію: овочі, фрукти, зелень, м'ясо, яйця, зрізані квіти, молочні та інші продукти. Участь споживачів-членів ССГ не обмежується лише співфінансуванням виробничого процесу. За домовленістю вони можуть долучатися до проведення сільськогосподарських робіт (сівба, садіння, обробіток, збір врожаю тощо). Споживачі отримують здорову їжу, одночасно мають реальний доступ до контролю якості й безпечності: знають місце її виробництва, технологію, використання добрив і засобів захисту, дотримання необхідних вимог виробництва тощо.

В окремих випадках частина грошових внесків може бути замінена виконанням сільськогосподарських робіт споживачами-членами ССГ, хоча здебільшого такі роботи мають волонтерський характер. Окрім власне сільськогосподарської продукції, багато ССГ пропонують соціальні та освітні заходи для учасників спільнот та членів їхніх сімей. У такий спосіб посилюється соціальна й екологічна відповідальність усіх залучених до взаємодії осіб. Формування стійких зв'язків у ССГ забезпечує вигоди не лише її учасникам, а й громадам та територіям, до яких вони належать, і також державі в цілому (рис.).

Держава		
<ul style="list-style-type: none"> • поліпшення продовольчої безпеки та якості життя населення; • розвиток малих форм агрогосподарювання; • поліпшення навколишнього природного середовища; • підвищення іміджу країни на ринку органічної продукції 		
Споживачі	Виробники	Сільські громади
<ul style="list-style-type: none"> • якісне продовольство; • довіра та соціальний капітал; співпраця у прозорій площині; • обмеження «продовольчих транзакцій»; • сприяння регіональній сталості; • отримання додаткових знань 	<ul style="list-style-type: none"> • гарантований дохід; • зниження ризиків; • стабільні канали збуту; • додаткова робоча сила; • диверсифікація виробництва; • планування виробництва за потребами споживачів 	<ul style="list-style-type: none"> • активізація та диверсифікація місцевої економіки; • стимулювання обігу (рециркуляції) грошових засобів; • наповнення бюджетів; • поліпшення екології та локальних ландшафтів

Переваги солідарного сільського господарства для різних суб'єктів

Джерело: Узагальнено авторами.

Як свідчить світова практика, перехід до ССГ можуть ініціювати споживачі, виробники або їх групи. Виробники ініціюють організацію ССГ з метою створення гарантованого джерела збуту своєї продукції, збільшення обсягів та розширення асортименту виробництва. Споживачі - групи зацікавлених осіб, зорганізовані на основі товариських зв'язків, спільного місця роботи, сусідства, спільних інтересів тощо, ініціюють створення ССГ з метою надійного і регулярного отримання якісної сільськогосподарської продукції і підшуковують для цього потрібного їм виробника, групу виробників або створюють власне господарство.

Вітчизняний досвід. В Україні допоки ще не набула поширення договірні співпраця виробників і споживачів продовольчої продукції на кшталт класичних моделей CSA, проте має свою специфіку. За оцінками експертів, понад половина міського населення України - вихідці з села і відповідно мають родичів у сільській місцевості. За даними 2016 р. 3 млн сільських домогосподарств допомагали родичам продуктами харчування і майже кожне друге міське домогосподарство отримувало допомогу продовольством, у тому числі від родичів [2]. У багатьох випадках це не звичайна допомога, а результат співпраці. Міські родичі беруть участь у виконанні польових робіт у весняний та осінній періоди, нерідко оплачують придбання посівного матеріалу, добрив, засобів захисту рослин, кормів для худоби і птиці, сучасного інвентарю тощо. Натомість вони отримують частину виробленої продукції. Усе це прообрази елементів солідарного сільського господарства. І такий досвід може бути використаний при формуванні більш розвинутих вітчизняних моделей солідарного сільського господарства.

Завдяки новітнім засобам комунікації в Україні поступово набувають поширення схеми постачання сільськогосподарської продукції, засновані на соціальній довірі й екологічній відповідальності, які закладають основи для розвитку ССГ. У ці схеми включаються, як правило, невеликі фермерські господарства, пропонуючи своїм постійним споживачам якісне й безпечне продовольство. Такі відносини вибудовуються на високій довірі споживачів до технологій, застосовуваних виробниками, що не вимагає сертифікації продукції як органічної, але фактично маючи такий статус.

Досить часто споживачі ініціюють зміну моделі взаємовідносин із виробниками. Зокрема, українські молоді сім'ї, які відповідально ставляться до власного здоров'я та прагнуть підвищити якість споживання, формують нову поведінкову стратегію не лише у харчуванні, а й намагаються змінити спосіб життя на більш екологічно безпечний. Ті, хто зацікавлені споживати здорову й безпечну їжу - готові робити для цього нові кроки. Насамперед - це відмовитися від продовольства або обмежити те, що реалізується через великі торгові мережі. По-друге, керуючись особистісними зв'язками, що ґрунтуються на довірі, споживачі самостійно шукатимуть фермерів та налагоджуватимуть прямі зв'язки. По-третє, вони готові платити вищу ціну за якісне продовольство. Насамкінець, споживачі готові об'єднуватися у групи як для формування більших партій однотипної продукції, так і для зменшення трансакційних витрат (на доставку продукції, її пакування тощо).

При цьому трудова участь та передплата за майбутній урожай не поширені серед таких груп споживачів. Основу існуючих моделей становлять об'єднання заради купівлі якісного екологічно чистого (органічного) продовольства. Через те, що основою нової поведінкової стратегії виступає довіра, постачальниками стають знайомі фермери або власники особистих селянських господарств, з якими існують усні домовленості на купівлю певних видів продукції.

На нашу думку, ССГ має перспективи для розвитку в Україні. Це зумовлено як потенційним зростанням попиту на здорову їжу, так і зацікавленістю дрібних господарств (ОСГ, сімейних фермерських господарств) у розбудові стійких взаємозв'язків та ринків збуту.

Підвищення якості життя населення України саме через споживання безпечного продовольства та якісних послуг закладено в Програмі дій Уряду 2019, яка визначає цілі та пріоритети діяльності в середньостроковій перспективі. Досягнення Цілі 7.5. «Українські споживачі отримують безпечні товари та послуги» передбачено шляхом захисту прав споживачів і мінімізації ризиків отримання шкоди здоров'ю громадян від споживання небезпечних товарів і послуг, що дозволить поліпшити добробут та якість життя українців, а також сприятиме підвищенню рівня довіри споживачів і позитивно вплива-

тиме на розвиток бізнесу [7]. Передбачені заходи включають головним чином перезавантаження державної політики у сфері захисту прав споживачів та створення дієвої системи контролю за безпечністю продуктів харчування. У цьому контексті вибудовування соціальної взаємодії й надійних комунікацій між виробниками та споживачами у продовольчому забезпеченні може значно поліпшити якість і безпечність продовольства, сприятиме нарощенню його виробництва та підтримуватиме розвиток малого фермерства в Україні.

Прискорення розвитку й поширення схем солідарного сільського господарства і, зокрема, ССГ може бути підтримано на державному рівні через реалізацію певних заходів, які доцільно об'єднати в один пілотний проект.

Першим етапом цього проекту має бути розроблення методичного інструментарію, що стане основою для реалізації наступних кроків: проведення інформаційно-просвітницької кампанії; організації тренінг-курсів для тренерів/координаторів та навчально-прикладних семінарів для потенційних учасників ССГ.

Для проведення інформаційно-просвітницької кампанії необхідно розробити короткий інформаційний проспект (у паперовій і електронній формах), де буде представлено загальну інформацію щодо ССГ. Підготовка та навчання тренерів / координаторів здійснюватиметься за адаптованою методикою, розробленою URGENCI для координаторів / тренерів ССГ у Східній та Центральній Європі. Для тренерів треба підготувати буклет про ССГ (для поширення серед слухачів - потенційних учасників ССГ); інструкцію для тренера щодо організації та проведення навчання; тематичні презентації, відео-уроки та ін.

Другий етап - проведення інформаційно-просвітницької кампанії та створення інформаційної платформи. Для інформування населення доцільно використовувати широкий набір інформаційно-просвітницьких заходів з тим, щоб охопити якомога більшу аудиторію серед, по-перше, майбутніх тренерів-координаторів, а по-друге, серед потенційних споживачів та виробників агропродовольства, зацікавлених у розвитку ССГ. При цьому варто враховувати особливості отримання інформації різними категоріями споживачів (різновікові групи, відмін-

ності за місцем проживання тощо), використовуючи як друковані інформаційні матеріали, так і елементи E-learning (аудіо-, відеоматеріали). Особливо успішно відбувається просування ідей ССГ через соціальні мережі, в місцях реалізації фермерської й органічної продукції. Адже, як підтверджують дані опитувань, основним джерелом інформації про ССГ для потенційних учасників, як правило, слугують досвід і рекомендація знайомих (43% респондентів), соціальні мережі (25% респондентів).

Важливо перед запуском інформаційно-просвітницької кампанії передбачити можливість зворотного зв'язку для тих, хто виявить зацікавленість в отриманні поглибленої інформації чи участі в ССГ. Для цих цілей має бути розроблена інформаційна інтернет-платформа, де розмічатимуться всі матеріали про ССГ, а також формуватиметься мережа зацікавлених осіб. Залежно від доступності фінансування це може бути реалізовано як у більш дешевий спосіб, наприклад, в соцмережах (Facebook тощо), або ж на основі існуючих інтернет-платформ зацікавлених громадських організацій (партнерів) чи шляхом утворення окремої платформи (що вимагає фінансування на її розробку та адміністрування). Це забезпечить можливість формування баз даних зацікавлених осіб і в подальшому полегшить координаційну роботу щодо організації навчально-прикладних семінарів.

Третій етап передбачає проведення навчальних семінарів для тренерів і координаторів. Це може бути реалізовано шляхом підготовки сертифікованих сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників із подальшим їх внесенням до відповідного реєстру [8]. Інформація про таких осіб також має бути доступна на створеному інформаційному порталі.

Четвертий етап - проведення навчально-прикладних курсів і семінарів для безпосередніх учасників ССГ: споживачів і виробників сільськогосподарської продукції. Як показують дослідження, цільову аудиторію в моделях ССГ як споживачів формують у більшості молоді жінки з вищою освітою і високим рівнем добробуту. Так, соціо-економічний портрет учасника-споживача ССГ у Польщі виглядає наступним чином: 81% учасників - жінки; 78 - сімейні пари; 50 - мають дітей; 73 - особи у віці 26-40 років; 84% - мають вищу освіту; за рівнем

економічного добробуту серед учасників ССГ домінують люди з високим рівнем доходів (49% респондентів) та ще третина оцінюють свій стан як середній [12].

Серед виробників-фермерів до схем ССГ долучаються також переважно молоді особи, що сліdkують за новітніми тенденціями, постійно комунікують у соціальних мережах. Здебільшого до схем ССГ входять фермери, які ведуть виробничу діяльність на основі екологобезпечних принципів, у деяких країнах - сертифіковані органічні ферми. Наприклад, серед польських господарств, залучених до схем ССГ, $\frac{2}{3}$ - сертифіковані органічні ферми [16].

Навчальний процес може бути організований за трьома блоками курсів:

I. Навчально-консультаційні семінари для споживачів.

II. Тренінг-семінари для виробників сільськогосподарської продукції.

III. Практичні семінари для об'єднаних груп (споживачів і виробників) - потенційних локальних груп ССГ.

Навчально-консультаційні й тренінг-семінари поєднують теоретичну підготовку та відвідування діючих ССГ спільнот і ферм для з'ясування невирішених у ході навчання практичних питань, необхідних для запровадження ССГ. Проте за умови проведення таких візитів для тренерів та їх якісної підготовки саме тренери можуть стати ефективними комунікаторами у розповсюдженні практичного досвіду.

У подальшому створення ССГ спільнот в Україні має супроводжуватися веденням відповідного реєстру сільськогосподарських виробників - учасників ССГ із зазначенням загальної інформації про них, зокрема: організаційно-правова форма, система управління, географічне розміщення; спеціалізація виробництва (із зазначенням видів сільськогосподарської продукції); включеність у ССГ групи та ін. Така база даних полегшуватиме координацію роботи з діючими ССГ спільнотами, зокрема розширення кількості членів, проведення навчально-практичних заходів тощо. Аналогічні реєстри-бази створені в країнах Європи, а також у США, де рух за ССГ набув особливого поширення [10].

Висновки. В Україні, як і в усьому світі, на здоров'я і, відповідно, якість життя населення значною мірою негативно впливає сформована продовольча система, орієнтована на індустріальне виробництво продуктів харчу-

вання. Недотримання норм споживання важливих видів продовольства і збільшення частки оброблених (нерідко фальсифікованих) харчових продуктів, виготовлених із вирощеної промисловим способом сільськогосподарської сировини, призводить до невиліковних захворювань і скорочення тривалості життя.

Прагнення до мінімізації зазначених негативних впливів зумовило появу в розвинутих країнах світу новітніх моделей взаємодії між споживачами та виробниками сільськогосподарської продукції, однією з яких є підтримуване спільнотою споживачів солідарне сільське господарство (ССГ) - Community Supported Agriculture (CSA). ССГ ґрунтується на засадах безпосередньої передачі фермером (виробником) своєї продукції наперед визначеному колу споживачів, які співфінансують виробничий процес. При цьому ризики, відповідальність та вигоди від виробництва цієї продукції розподіляються між залученими особами, а контроль за її безпечністю та якістю здійснюється сторонами на основі довіри та взаємоповаги.

В Україні співпраця виробників і споживачів продовольчої продукції відбувається поки що у найпростіших формах родинної та товариської взаємодопомоги, регулярного продажу селянами певних видів продукції постійним клієнтам у містах тощо. Розвиток, удосконалення та поширення взаємодії виробників і споживачів у моделях ССГ в Україні може забезпечити переваги та взаємовигоди для усіх залучених сторін. Споживачі отримуватимуть свіжу продукцію гарантованої якості у визначених обсягах, додаткові знання і досвід, а також співпрацюватимуть у прозорій площині, обмежуючи «продовольчі трансакції». Для виробників залучення в модель ССГ забезпечуватиме гарантований дохід, стабільні канали збуту, зниження ризиків, диверсифікацію надходження коштів на виробництво, додаткову робочу силу тощо. Вигоди отримуватимуть не лише учасники ССГ, а й сільські громади завдяки активізації і диверсифікації місцевої економіки, стимулюванню обігу грошових засобів, поповненню бюджетів, поліпшенню екології та локальних ландшафтів. На рівні держави діючі локальні моделі солідарного сільськогосподарства сприятимуть посиленню внутрішньої продовольчої безпеки та поліпшенню якості життя населення, розвитку малих форм агрогосподарювання, захисту навколишнього середовища тощо.

Запровадження моделей ССГ в Україні потребуватиме підтримки на урядовому рівні. Це має бути Цільова програма підтримки створення локальних моделей ССГ, заходи якої включатимуть: а) широку інформаційно-просвітницьку кампанію, б) тренінг-семінари для виробників сільськогосподарської продукції, в) навчально-консультаційні семінари для споживачів, г) практичні семінари для

Список бібліографічних посилань

1. Готра В. В. Інноваційний маркетинг як інструмент управління інноваційним розвитком АПК. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 11-17.
2. Доходи і витрати населення України у 2016 р. : стат. збірник. Київ : Держстат, 2017. 380 с.
3. Здорова їжа: натуральність продуктів харчування стала трендом. URL : <https://rau.ua/novyni/health-food/>.
4. Ковальчук С., Забурмеха Є. Маркетингові цифрові технології у дослідженні споживачів органічної продукції. *Marketing and Digital Technologies*. 2017. Vol. 1. No 1. P. 34-51.
5. Матеріали Круглого столу «Міжнародний день здорового травлення: як харчуються українці». URL : <http://moz.gov.ua/article/news/23-usih-hvorob-v-ukraini-e-naslidkom-nepravilnogo-harchuvannja>.
6. Плотнікова М.Ф. Модель каналів реалізації органічної продукції в умовах децентралізації владних повноважень. *Органічне виробництво і продовольча безпека* : зб. доп. учасн. VI Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир : О. О. Євенок, 2018. С. 179-184.
7. Програма діяльності Уряду. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL : <https://program.kmu.gov.ua/meta/ukrainski-spozivaci-otrimuut-bezpechni-tovari-ta-poslugi>.
8. Реєстр дорадчих служб та дорадників. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL : <https://minagro.gov.ua/ua/file-storage/rejestr-doradchih-sluzhb-ta-doradnikiv/>
9. Якимішин Л. Я. Специфіка ланцюгів поставок органічної продукції. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Логістика. 2014. № 811. С. 446-453. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2014_811_67 .
10. Community Supported Agriculture. URL : <https://www.nal.usda.gov/afsic/community-supported-agriculture>.
11. Cone C. & Myhre A. Community-supported agriculture: A sustainable alternative to industrial agriculture? *Human Organization*. 2000. N 59(2). P. 187-197.
12. Ertmanska K. Community supported agriculture (CSA) as a form of sustainable consumption. *Oeconomia*. 2015. N 14(2). P. 51-59.
13. Flora C. & Brengendahl C. Collaborative community-supported agriculture: Balancing community capitals for producers and consumers. *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*. 2012. N 19(3). P. 329-346.
14. Hitchman J. How Community Supported Agriculture contributes to the realization of Solidarity Economy in the SDGs. *UNTFSEE International Conference, Geneva, 2019*, 14 p. URL : http://unsse.org/wp-content/uploads/2019/05/15_Hitchman_How-Community-Supported-Agriculture_En.pdf.
15. Lamb G. Community supported agriculture. *Threefold Review*. 1994. № 11(1). P. 39-43.
16. Sylla M., Olszewska J., Swiader M. Status and possibilities of the development of community supported agriculture in Poland as an example of short food supply chain. *Journal of Agribusiness and Rural Development*. 2017. N 1(43). P. 201-207.
17. The European Declaration on CSA: Guidelines for the Future. *URGENCE!*. URL : <http://urgenci.net/long-live-the-european-declaration-on-csa/>.
18. Towards a European Declaration on CSA. *URGENCE!*. URL : <http://urgenci.net/the-common-ground-for-csa-in-europe-project/towards-a-european-declaration-on-csa/>.
19. We have found common ground! *URGENCE!*. URL : <http://urgenci.net/we-have-found-common-ground/>

об'єднаних груп (споживачів і виробників) – потенційних локальних груп ССГ. Поетапне її впровадження сприятиме формуванню нових соціальних взаємовідносин та надійної комунікації між виробниками та споживачами продовольства на основі принципів партнерства, релокалізації, солідарності, прямих економічних відносин тощо.

References

1. Hotra, V.V. (2015). Innovatsiyni marketynh yak instrument upravlinnia innovatsiynym rozvytkom APK [Innovative marketing as a tool for managing the innovative development of agro-industrial complex]. *Problemy ekonomiky*, 2, pp. 11-17 [In Ukrainian].
2. *Dokhody i vytraty naseleння Ukrainy u 2016 r.: stat. zbirnyk [Income and expenditure of the population of Ukraine in 2016: statistical collection]*. (2017). Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].
3. Zdorova yizha: naturalnist produktiv kharchuvannia stala trendom [Healthy food: the naturalness of food has become a trend]. (2018). *Ukrainian Retail Association*. Retrieved from: <https://rau.ua/novyni/health-food> [In Ukrainian].
4. Kovalchuk, S. & Zaburmekha, Ye. (2017). Marketynhovi tsvyfovi tekhnolohii u doslidzhenni spozhyvachiv orhanichnoi produktsii [Marketing digital technologies in the study of consumers of organic products]. *Marketing and Digital Technologies*, Vol. 1, No 1, pp. 34-51 [In Ukrainian].
5. Materialy Kruhloho stolu "Mizhnarodnyi den zdorovoho travlennia: yak kharchuiutsia ukraintsi" [Materials of the round table on international healthy digestion day: how ukrainians eat]. (2017). *Ministry of Health of Ukraine*. Retrieved from: <http://moz.gov.ua/article/news/23-usih-hvorob-v-ukraini-e-naslidkom-nepravilnogo-harchuvannja> [In Ukrainian].
6. Plotnikova, M.F. (2018). Model kanaliv realizatsii orhanichnoi produktsii v umovakh detsentralizatsii vladnykh povnovazhen [Model of sale channels of organic products in terms of authority decentralization]. (pp. 179-184). *Orhanichne vyrobnytstvo i prodovolcha bezpeka: zb. dop. uchasn. VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. - Organic production and food security: collection of participant reports VI international research practice conference*. Zhytomyr: O.O. Yevenok [In Ukrainian].
7. Prohrama diialnosti Uriadu [Government program of activities.]. *Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine*. Retrieved from: <https://program.kmu.gov.ua/meta/ukrainski-spozivaci-otrimuut-bezpechni-tovari-ta-poslugi> [In Ukrainian].
8. Reiestr doradchykh sluzhb ta doradnykiv [Register of advisory services and advisers]. *Information-analytical portal of AIC of Ukraine*. Retrieved from: <https://minagro.gov.ua/ua/file-storage/rejestr-doradchih-sluzhb-ta-doradnikiv/> [In Ukrainian].
9. Yakymyshyn, L.Ya. (2014). Spetsyfika lantsiuhiv postavok orhanichnoi produktsii [Specificity of organic supply chains]. *Visnyk natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. *Lohistyka*, 811, pp. 446-453. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2014_811_67 [In Ukrainian].
10. Community supported agriculture. (n.d.). *National Agricultural Library*. Retrieved from: <https://www.nal.usda.gov/afsic/community-supported-agriculture> [In English].
11. Cone, C. & Myhre, A. (2000). Community-supported agriculture: a sustainable alternative to industrial agriculture? *Human Organization*, 59 (2), pp. 187-197 [In English].
12. Ertmanska, K. (2015). Community supported agriculture (CSA) as a form of sustainable consumption. *Oeconomia*, 14 (2), pp. 51-59 [In English].
13. Flora, C. & Brengendahl, C. (2012). Collaborative community-supported agriculture: Balancing community capitals for producers and consumers. *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 19 (3), pp. 329-346 [In English].

14. Hitchman, J. (2019). *How community supported agriculture contributes to the realization of solidarity economy in the SDGs*. Geneva: UNTFSEE International Conference. Retrieved from: http://unsse.org/wp-content/uploads/2019/05/15_Hitchman_How-Community-Supported-Agriculture_En.pdf [In English].
15. Lamb, G. (1994). Community supported agriculture. *Threefold Review*, 11 (1), pp. 39-43 [In English].
16. Sylla, M., Olszewska, J., & Swiader, M. (2017). Status and possibilities of the development of community supported agriculture in Poland as an example of short food supply chain. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 1 (43), pp. 201-207 [In English].
17. Parot, J. (2016). The European Declaration on CSA: Guidelines for the future. *URGENCI*. Retrieved from: <http://urgenci.net/long-live-the-european-declaration-on-csa> [In English].
18. Towards a European Declaration on CSA. (2015). *URGENCI*. Retrieved from: <http://urgenci.net/the-common-ground-for-csa-in-europe-project/towards-a-european-declaration-on-csa> [In English].
19. We have found common ground! (2016). *URGENCI*. Retrieved from: <http://urgenci.net/we-have-found-common-ground> [In English].

Borodina O.M., Prokopa I.V., Kyryziuk S.V., Rykovska O.V. Community supported agriculture as a new model of social collaboration between producer and consumer

The purpose of the article is to substantiate the nature of “Community Supported Agriculture” (CSA) as a modern concept of direct collaboration between agricultural producers and consumers in developing local food systems based on safety production of high quality products, and to propose measures for the dissemination of the CSA in Ukraine.

Research methods. The methodological basis for the investigation of the problem is the research of foreign and domestic scientists who explored possibilities for improving the collaboration between producers and consumers to share the duties and responsibilities in the process of production and distribution of quality food. The applied aspects were based on the systematization of the CSA experience in foreign countries to develop actions for the CSA implementation in Ukraine. The study used the following methods: generalization and abstraction (to identify basic and elimination of insignificant properties of the CSA); analysis and synthesis (to investigate a nature of solidarity agriculture, its advantages and limitations); abstract and logical method (to summarize conclusions and formulate proposals).

Research results. It has been determined theoretical and practical bases for the implementation of the CSA in the Ukrainian conditions, as a direct collaboration between producers and consumers based on the suitable distribution of responsibilities, risks and benefits among them. There were described benefits of the CSA’s developing for different actors in the local agro-supply collaboration, including benefits for producers, consumers and local economy. Analysis of prerequisites for creating a CSA model in Ukraine has showed that cooperation of producers and consumers of food products takes place in the simplest forms of family and mutual assistance, peasants’ regular sales of certain types of products to long-term customers. There was proposed a set of activities for deepening social collaboration and communication in processes of food provision for the CSA dissemination in Ukraine.

Elements of scientific novelty. It was adapted theoretical bases of the CSA as a new concept of creating direct collaboration between food producers and consumers based on the distribution of responsibilities, risks and benefits among them, for implementation into the domestic practice; it has been proved the feasibility of the CSA dissemination in Ukraine, which will provide higher life quality of population.

Practical significance. There were developed measures and substantiated a policy steps for the dissemination and implementation of the CSA model in Ukraine. Figs.: 1. Refs.: 19.

Keywords: Community Supported Agriculture (CSA); collaboration; producers; consumer groups; short supply chains; quality food.

Borodina Olena Mykolaivna - doctor of economic sciences, corresponding member of NAS of Ukraine, head of the department of economics and policy of agrarian transformations, State Organization “Institute of the Economy and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine” (26, Panasa Myrnoho st., Kyiv)

E-mail: olena.borodina@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9937-5907>

Prokopa Ihor Vasylovych - doctor of economic sciences, corresponding member of NAAS of Ukraine, chief research fellow of the department of economics and policy of agrarian transformations, State Organization “Institute of the Economy and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine” (26, Panasa Myrnoho st., Kyiv)

E-mail: iprokopa@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3681-2655>

Kyryziuk Serhii Viktorovych - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of economics and policy of agrarian transformations, State Organization “Institute of the Economy and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine” (26, Panasa Myrnoho st., Kyiv)

E-mail: kyryzyuk.ief@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7955-1272>

Rykovska Oksana Volodymyrivna - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of economics and policy of agrarian transformations, State Organization “Institute of the Economy and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine” (26, Panasa Myrnoho st., Kyiv)

E-mail: oksana.rykovska@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2723-8313>

Бородина Е.Н., Прокопа И.В., Киризык С.В., Рыковская О.В. Солидарное сельское хозяйство как новая модель социального взаимодействия между производителем и потребителем

Цель статьи - обосновать сущность солидарного сельского хозяйства (ССХ) как современной концепции эффективного сотрудничества сельскохозяйственных производителей и групп потребителей для формирования продовольственных систем локального уровня, основанных на производстве высококачественной продукции безопасным способом, исследовать отечественный опыт локальных инициатив прямых поставок продовольственной продукции от производителя к потребителю и разработать предложения по внедрению моделей ССХ в Украине.

Методика исследования. Методологическую базу исследования проблемы составляют научные разработки зарубежных и отечественных ученых, исследующих возможности совершенствования взаимоотношений между производителями и потребителями для распределения обязательств и ответственности в процессе производства и поставки безопасного продовольствия. Прикладные аспекты основаны на систематизации опыта других стран по формированию моделей ССХ с целью разработки мероприятий для внедрения новых социальных взаимоотношений и коммуникаций в коротких продовольственных цепочках в Украине. В исследовании использованы методы: обобщения и абстракции (для выявления основных и отстранения от несущественных свойств ССХ), анализа и синтеза (для исследования сущности ССХ, его преимуществ и ограничений), абстрактно-логический (для обобщения выводов и формулирования предложений).

Результаты исследования. Разработаны научно-прикладные основы внедрения модели ССХ в отечественных условиях при прямых взаимосвязях между производителями и потребителями продовольствия, основанные на адекватном распределении ответственности, рисков и выгод между ними. Охарактеризованы преимущества развития ССХ для различных субъектов отношений в сфере локальных агропоставок, в частности выгоды для потребителей, производителей и местной экономики. Анализ современной отечественной практики установления прямых взаимосвязей между производителями и потребителями позволяет констатировать, что сотрудничество в производстве и поставке продовольственной продукции происходит пока что в простейших формах семейной и товарищеской взаимопомощи, регулярных продаж крестьянами определенных видов продукции постоянным клиентам. Предложен комплекс мер по углублению социального взаимодействия и коммуникации в продовольственном обеспечении для распространения практики ведения ССХ в Украине.

Элементы научной новизны. Адаптированы теоретические положения ССХ как новой концепции налаживания прямых связей между производителями и потребителями продовольствия на основе распределения выгод, ответственности и рисков между ними для использования в отечественной практике; обоснована целесообразность распространения модели ССХ в Украине для повышения качества жизни населения.

Практическая значимость. Разработаны меры и обоснованы поэтапные шаги государственной политики для внедрения и распространения модели ССХ в Украине. Илл.: 1. Библиогр.: 19.

Ключевые слова: солидарное сельское хозяйство (ССХ); взаимоотношения; производители; группы потребителей; короткие цепочки поставок; качественное продовольствие.

Бородина Елена Николаевна - доктор экономических наук, член-корреспондент НАН Украины, заведующая отделом экономики и политики аграрных преобразований, Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (г. Киев, ул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: olena.borodina@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9937-5907>

Прокопа Игорь Васильевич - доктор экономических наук, член-корреспондент НААН, главный научный сотрудник отдела экономики и политики аграрных преобразований, Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (г. Киев, ул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: iprokora@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3681-2655>

Киризык Сергей Викторович - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономики и политики аграрных преобразований, Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (г. Киев, ул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: kyryzyuk.ief@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7955-1272>

Рыковская Оксана Владимировна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономики и политики аграрных преобразований, Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (г. Киев, ул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: oksana.rykovska@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2723-8313>

Стаття надійшла до редакції 08.11.2019 р.

Фахове рецензування: 14.11.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Бородина О. М., Прокопа І. В., Киризык С. В., Риковська О. В. Солідарне сільське господарство як нова модель соціальної взаємодії між виробником і споживачем. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 6 – 16.

* * *